

Αναδημοσίευση από aristerovima.gr

Της Νανάς Τραμαντζά

Ο Κορνήλιος Καστοριάδης (1922 – 1997), φιλόσοφος, οικονομολόγος και ψυχαναλυτής, υπήρξε ένας από τους μεγαλύτερους διανοητές του 20ου αιώνα. Διευθυντής σπουδών στη Σχολή Ανώτερων Σπουδών Κοινωνικών Επιστημών του Παρισιού από το 1979, οι απόψεις του επηρέασαν τους επαναστατικούς κύκλους της εποχής εντός και εκτός γαλλικών συνόρων. Η αναγνώριση του ιδίου όμως άργησε να έρθει, καθώς χρησιμοποιούσε διάφορα ψευδώνυμα (Pierre Chaulieu, Paul Cardan, Marc Noiraud κ.α) από το 1945 έως το 1970. Αυτό συνέβαινε επειδή ο Καστοριάδης ζούσε υπό το φόβο της απέλασης στην Ελλάδα μέχρι το 1970, οπότε και απέκτησε τη γαλλική υπηκοότητα. Το 1989 αναγορεύτηκε επίτιμος διδάκτορας στο Πάντειο Πανεπιστήμιο και το 1993 επίτιμος διδάκτορας του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης (el.wikipedia.org).

Ετερονομία - Αυτονομία κατά τον Καστοριάδη

Ο Κορνήλιος Καστοριάδης ήταν **υπέρμαχος της αυτονομίας σε τέτοιο βαθμό, ώ στε να τον αποκαλέσουν “φιλόσοφο της Αυτονομίας”**. Θα

ξεκινήσω όμως με τον ορισμό της ετερονομίας, έτσι ώστε το νόημα της αυτονομίας να γίνει απόλυτα κατανοητό.

Ετερονομία κατά τον Καστοριάδη είναι όταν η κοινωνία, στην προσπάθεια να διαφυλάξει τους θεσμούς που η ίδια έχει δημιουργήσει, φαντάζεται ότι αυτοί οι θεσμοί δεν είναι έργο ανθρώπινο, αλλά εξωκοινωνικό. Παλιότερα παρουσιαζόταν ως έργο των θεών ή του θεού, ενώ σε πιο σύγχρονες κοινωνίες η εξωκοινωνική αυτή “δύναμη” παίρνει τη μορφή των ιστορικών, των φυσικών ή των λογικών νόμων. Το αποτέλεσμα σε κάθε περίπτωση είναι να μας δημιουργείται η ψευδαίσθηση ότι αυτούς τους θεσμούς δεν μπορούμε να τους αλλάξουμε. Αυτό που σήμερα (αλλά και στη συντριπτική πλειοψηφία των κοινωνιών του παρελθόντος) επικρατεί είναι το καθεστώς της ετερονομίας (Η Δύση και Ο Τρίτος Κόσμος*).

Αντίθετα, μια αυτόνομη κοινωνία έχει συνείδηση της αυτοθέσμισής της. Παρά την κριτική που θα μπορούσαμε να ασκήσουμε στην αρχαία αθηναϊκή δημοκρατία, δε θα έπρεπε ωστόσο να παραβλέψουμε το γεγονός ότι εμπειριείχε στοιχεία αυτονομίας. Οι Αθηναίοι πολίτες (δηλ. οι ελεύθεροι άνδρες) γνώριζαν ότι οι νόμοι τους είχαν θεσπιστεί από τους ίδιους, ήταν δηλαδή αυτονομιοποιούμενοι και άρα μπορούσαν και να τους αλλάξουν. Παρόλ' αυτά η τήρηση των νόμων και ο σεβασμός προς αυτούς, όχι μόνο δεν ήταν κατώτεροι από ό,τι σε μια κοινωνία ετερονομίας, αλλά αντίθετα, ίσως ήταν και πιο ισχυροί (el.wikipedia.org).

Αυτονομία λοιπόν για τον Καστοριάδη σημαίνει να μπορούμε να θέτουμε υπό αμφισβήτηση τις προϋποθέσεις της σκέψης μας και να τις ξανασκεφτόμαστε, να μην είμαστε δογματικοί,

να μη θεωρούμε ότι υπάρχουν κάποιοι συγγραφείς που είναι αναμφισβήτητοι, κλπ. Η αυτονομία βέβαια δεν είναι μια πανάκεια που θα “σώσει” την ανθρωπότητα ή που θα δώσει από μόνη της τις απαντήσεις σε όλα τα ζητήματα που απασχολούν ή που έχουν κατά περιόδους απασχολήσει τις διάφορες κοινωνίες του κόσμου (Η Δύση και Ο Τρίτος Κόσμος). Μας δίνει την αίσθηση της δύναμης ότι μπορούμε να αλλάξουμε κάποιους θεσμούς και γενικά τα “κακώς” κείμενα της κοινωνικής μας πραγματικότητας.

Από τον άνθρωπο καταναλωτή στον έλευθερα σκεπτόμενο άνθρωπο

Ο Καστοριάδης ήταν απαισιόδοξος με το σύγχρονο **άνθρωπο-καταναλωτή**. Πίστευε πως το σύγχρονο καπιταλιστικό σύστημα δημιουργεί ανθρώπους πολιτικά απαθείς, που το μόνο που τους ενδιαφέρει είναι η αύξηση της κατανάλωσης. Η μόνη αξία που το σύστημα αυτό δημιουργεί σε συνεργασία με τα “μέσα μαζικής δήθεν ενημέρωσης”, είναι ο καθένας από εμάς να κερδίζει ολοένα και περισσότερα. Βλέπει λοιπόν ο Καστοριάδης ότι η εμμονή των σημερινών κοινωνιών με την απεριόριστη διεύρυνση της παραγωγής και της κατανάλωσης, έχει ως αποτέλεσμα το πρόταγμα της αυτονομίας να παίζει δευτερεύοντα (ή και συχνά ανύπαρκτο) ρόλο στη διαμόρφωση των ίδιων των κοινωνιών. Η παραχώρηση μικρών ελευθεριών και η παροχή κάποιων “απολαύσεων” από μέρος της εξουσίας (της “φιλελεύθερης ολιγαρχίας” κατά τον Καστοριάδη) είναι αρκετή σήμερα για να “κοιμίσει” τις συνειδήσεις των ατόμων-καταναλωτών, το σύγχρονο ανθρωπολογικό τύπο, άμεσο παράγωγο του καπιταλισμού (Η Ιδέα της Επανάστασης).

Ο Κορνήλιος Καστοριάδης εκφράζει την απορία του για το σύγχρονο πολιτικό σύστημα της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας. Αναρωτιέται: τι είναι αυτό το περίεργο καθεστώς στο οποίο οι λίγοι κυβερνούν τους πολλούς, γιατί υποτίθεται ότι μόνο οι λίγοι καταλαβαίνουν και οι πολλοί δε θα μπορούσαν να συμμετάσχουν στα πράγματα διότι δεν καταλαβαίνουν. Αλλά αυτοί οι πολλοί, οι οποίοι δεν καταλαβαίνουν τα ζητήματα, καταλαβαίνουν αρκετά ώστε να καταλάβουν ποιοι τα καταλαβαίνουν και να τους εκλέξουν (Η Πολιτική Σήμερα). Ακριβώς αυτή την απορία ακούμε σήμερα στις πλατείες της Ελλάδας. Ίσως εκφρασμένη διαφορετικά, ίσως πιο οργισμένα, ίσως όχι τόσο καλά διατυπωμένη κάθε φορά, χωρίς όμως να αλλάζει το νόημα και η ουσία της παραπάνω θέσης.

Χιλιάδες άνθρωποι, μισό εκατομμύριο ακούγεται, βγήκαν στους δρόμους της Αθήνας, για να διαμαρτυρηθούν μαζικά κατά των αποφάσεων και των ενεργειών της κυβέρνησης. Δεν είναι ο σκοπός του παρόντος άρθρου να εξετάσει αν αυτές οι αποφάσεις υπαγορεύονται από ξένα κέντρα και αν θα ωφελήσουν τις παγκόσμιες τράπεζες, εξαθλιώνοντας τους κατοίκους της χώρας. Αυτό που ενδιαφέρει και είναι σχετικό με τους σκοπούς του κειμένου αυτού, είναι ότι οι πολίτες αμφισβητούν μαζικά μετά από πάρα πολύ καιρό. Αμφισβητούν αυτό που μέχρι πρότινος ήταν σχεδόν κοινά παραδεκτό, ότι δηλαδή αυτοί που είναι στην εξουσία καταλαβαίνουν καλύτερα τα ζητήματα που απασχολούν το λαό από τον ίδιο το λαό. Διαφωνούν επίσης ανοιχτά με τη λύση που οι κυβερνώντες “προτείνουν” (ή μάλλον προσπαθούν να εκβιάσουν) ως τη μόνη σωτηρία της χώρας.

Οι άνθρωποι που παίρνουν το λόγο, εκφράζουν τις αγωνίες και τις επιθυμίες τους και κάνουν προτάσεις, δεν είναι στην πλειοψηφία τους ούτε πολιτικοί επιστήμονες ούτε

φιλόσοφοι. Είναι ο απλός “μέσος” άνθρωπος, το προϊόν του καπιταλισμού και της “φιλελεύθερης ολιγαρχίας”, ο μέχρι πρότινος άνθρωπος-καταναλωτής. Τι μεσολάβησε και πώς ωρίμασε έτσι ξαφνικά ο “μέσος άνθρωπος”; Πώς ο άνθρωπος-καταναλωτής του Καστοριάδη του 1990 μεταπήδησε όλα τα ενδιάμεσα στάδια και έφτασε σήμερα να θυμίζει έναν άνθρωπο-φιλόσοφο ή έστω έναν ώριμο πολιτικά άνθρωπο; Είχε κάνει ο Καστοριάδης λάθος στην εκτίμησή του για το σύγχρονο άνθρωπο;

Εξελίξεις των τελευταίων είκοσι ετών

Η απάντηση στο προηγούμενο ερώτημα δε μπορεί φυσικά να είναι ούτε απλή ούτε μονοδιάστατη. Οι διεργασίες πολύπολικες και αλληλένδετες σε τοπικό αλλά και διεθνές επίπεδο. Πώς να προβλέψει ένας άνθρωπος, έστω και του μεγέθους του Κορνήλιου Καστοριάδη, όλα αυτά που συνέτρεξαν τα τελευταία είκοσι χρόνια; Τι να πρωτο-αναφέρει και τι να πρωτο-αναλύσει;

Τη διαφθορά της κοινωνίας και της πολιτικής, η οποία είχε ήδη κουράσει το λαό παρά το γεγονός ότι αποτελούσε μέρος της; Την εναλλαγή δύο μόνο κομμάτων εξουσίας τα τελευταία τριάντα χρόνια; Το ότι τα κόμματα αυτά έχουν πολλάκις καταχραστεί τη λαϊκή εντολή αλλά και τη δημόσια περιουσία, έχουν αθετήσει επανειλημμένα τις προεκλογικές τους υποσχέσεις οι οποίες τους έφεραν στην εξουσία, έχουν υποδουλώσει τη χώρα σε ξένα αφεντικά κι έθεσαν τις βάσεις για μια νέα Ελλάδα, μια Ελλάδα εξαθλιωμένη και χρεωμένη για πολλές μελλοντικές γενιές;

Από την άλλη είναι και τα διεθνή γεγονότα που οπωσδήποτε έπαιξαν έναν καιρίο ρόλο. Οι εξεγέρσεις των αραβικών χωρών και η επιτυχία τους μας θύμισαν ξανά κάτι που είχαμε ξεχάσει ότι μπορεί να γίνει, ότι έχει γίνει πολλές φορές πράξη. Την απλή παραδοχή ότι όταν ο λαός διεκδικεί μαζικά μπορεί να νικήσει είχαμε περιοριστεί στο να την αποστηθίζουμε από τα βιβλία της ιστορίας, για να γράψουμε καλά στις εξετάσεις. Το αφύπνισμα των Ισπανών που μας έδειξαν τον τρόπο να εφαρμοστεί το παράδειγμα των αράβων στις δυτικές κοινωνίες έπαιξε καταλυτικό ρόλο.

Μπορεί βέβαια να είναι και το ίδιο το σύστημα του καπιταλισμού, που παρά το επιθετικό και άγριο πλέον πρόσωπό του, μας αποκάλυψε τώρα πια και τα αδύναμα σημεία του. Το γεγονός ότι ο καπιταλισμός ως πολιτικο-οικονομικό σύστημα εμπεριέχει εξ ορισμού την ύπαρξη κρίσεων, ίσως είναι και η αχίλλειος πτέρνα του. Η “πολυτραγουδισμένη” παγκοσμιοποίηση που χρησιμοποιήθηκε από τις ελίτ ως μηχανή φτηνού εργατικού δυναμικού και μεγιστοποίησης των κερδών τους, εξελίσσεται σε μπούμερανγκ εναντίον του ίδιου του συστήματος που τη γέννησε και την εξέθρεψε. Από ό,τι αρχίζει να διαφαίνεται στον ορίζοντα, η παγκοσμιοποίηση δεν είναι μόνο ικανή να δημιουργήσει παγκόσμιες κρίσεις, αλλά και παγκόσμιες επαναστάσεις. Μήπως είναι η καιρία στιγμή για ένα αποφασιστικό χτύπημα κατά του καπιταλιστικού συστήματος και των δομών του τώρα που αυτός χωλαίνει και επιτίθεται -για να κρύψει βεβαίως την αδυναμία του και κατόπιν να επανέλθει πιο δυνατός πιο αποφασιστικός, πιο ανελεύθερος; Μήπως είναι ή τώρα ή ποτέ; (με το ‘ποτέ’ εννοώ ασφαλώς τη σημερινή και τις αμέσως επόμενες γενιές)

Ίσως πάλι η απάντηση να είναι πιο απλή και να εμπεριέχεται στην απλή αναρώτηση του

Καστοριάδη: Αν η “εκπροσωπευτική δημοκρατία” εξελίσσεται μοιραία προς την ολιγαρχία, το ερώτημα της άμεσης δημοκρατίας δεν τίθεται με ανανεωμένο σφρίγος; (Η Επανάσταση Μπροστά στους Θεολόγους). Μήπως η ολιγαρχία πλέον περιλαμβάνει μια πολύ μικρή, απρόσωπη και ίσως προεπιλεγμένη ελίτ που έχει γίνει πια αμείλικτη και, κατά συνέπεια πιο αισθητή; Από τα λόγια πάντως που ακούγονται στις συνελεύσεις φαίνεται ότι πολύς κόσμος έχει πια συνταχτεί, έστω και εν αγνοία του, με την άποψη αυτή του Καστοριάδη. “Δε θέλουμε δημοκρατία με αντιπροσώπους, αμεσοδημοκρατία τώρα χωρίς αντιπροσώπους”, “Η πολιτική είναι υπόθεση όλων μας. Η κοινωνία χρεωκόπησε. Ας το αλλάξουμε αυτό”, “Ηρθαμε εδώ με αφορμή το οικονομικό, μετά είδαμε ότι είναι πολιτικό, μετά πολιτειακό, μετά κοινωνικό. Δε θα έρθει ένα σύνταγμα να μας αλλάξει, πρέπει να γίνει εσωτερική αλλαγή”, “Το σύστημα ευνοεί λίγους και καταπιέζει τους πολλούς”, “Εξουσία σε 300 δεν είναι δημοκρατία. Η εξουσία πρέπει να γυρίσει πάλι στα χέρια του λαού”, “Έχουμε συνειδητοποιήσει και ζητούμε πλέον καθαρά να γυρίσει η Δημοκρατία στη βάση, δηλαδή σε όλους εμάς. Να μην υπάρχει κανένα σύμβολο ή σημαία. Και να εκθρονιστούμε όλοι μας από το όποιο βόλεμά μας και να οργανωθούμε” (www.real-democracy.gr).

Οι πολίτες της Ελλάδας φαίνεται να έχουν νιώσει στο πετσί τους το ότι το να είσαι κύριος του εαυτού σου, και το να έχεις επιβάλει κάποια όρια στην εξουσία των κυρίων σου είναι δύο πράγματα ριζικώς διαφορετικά (Η Επανάσταση Μπροστά Στους Θεολόγους). Ε, λοιπόν αυτό ακριβώς γνωρίζει σήμερα ο άνθρωπος της πλατείας κι αυτό βροντοφωνάζει. Ναι, η αφύπνιση του κόσμου ξεκίνησε από την οικονομική εξαθλίωση που επιβάλλει σήμερα η παγκόσμια ελίτ, αλλά πολύ γρήγορα, σχεδόν αυτομάτως, μετεξελιχθηκε σε αμφισβήτηση της όλης δομής της σύγχρονης κοινωνίας και των θεσμών της. Δεν είναι πια οι κινητοποιήσεις ένα “ΟΧΙ”, δεν είναι πλέον ένας αγώνας για “να μην περάσει κάτι”. Είναι ένας αγώνας ολικός, να γκρεμιστεί ό,τι είναι σάπιο και ανελεύθερο και να χτιστεί κάτι φρέσκο, πιο ελεύθερο, κάτι που δεν έχει δοκιμαστεί μέχρι σήμερα. Ίσως και αυτή να είναι η διαφορά του κινήματος των “αγανακτισμένων” (αν και προτιμώ τον όρο “άνθρωποι της πλατείας”) με όλες τις προηγούμενες κινητοποιήσεις. Οι άνθρωποι στις πλατείες αυτή τη στιγμή δε λένε ένα απλό όχι, αλλά δημιουργούν. Δημιουργούν τις προϋποθέσεις, κάτω από τις οποίες μπορεί να λειτουργήσει ένα καθεστώς Άμεσης Δημοκρατίας. Είναι ενεργοί πολίτες, ενδιαφέρονται και συμμετέχουν, υποβάλλουν προτάσεις, έχουν όλοι δικαίωμα έκφρασης και ψήφου για όλα τα θέματα, σέβονται και ακούν το συνομιλητή τους, τηρούν με ευλάβεια τις διαδικασίες που οι ίδιοι έχουν θεσπίσει, κανένας μα κανένας δεν είναι υπεράνω κριτικής και ο καθένας μπορεί να κληθεί να απαντήσει για τις ενέργειές του. Όλα αυτά είναι που δίνουν ένα διαφορετικό φως ελπίδας στις πλατείες της χώρας. Γιατί όπως μας υπενθυμίζει και ο Καστοριάδης, “Υπό τις συνθήκες της σύγχρονης εποχής, οι μορφές της αυτοκυβέρνησης μένουν ασφαλώς να βρεθούν, ή καλύτερα, να δημιουργηθούν” (Η Ιδέα της Επανάστασης).

MME και η “σουρεαλιστική” μας φάρσα

Είναι ακόμη κάποιοι βέβαια, ειδικά τα καθεστωτικά MME, οι οποίοι χλευάζουν και μειώνουν το κίνημα των πλατειών. Θα αναφερθώ, για παράδειγμα, σε τρία διαφορετικά άρθρα του

ηλεκτρονικού Βήματος (www.tovima.gr/opinions). Το άρθρο “**Το Πλήθος της πλατείας, ο Παπανδρέου και το Ρίσκο**” θεωρεί ότι το κίνημα της πλατείας δεν έχει (και μάλλον δεν μπορεί να) αναδείξει μια ολοκληρωμένη εναλλακτική πρόταση (Αντώ νης Καρακούσης). Στο άρθρο “**Μεταξύ Θάτσερ και Γαλατικού Χωριού**” υπονοείται ότι πέρα από τις “σοβαρές” προτάσεις του ίδιου του αρθρογράφου

(που περιλαμβάνουν το μνημόνιο και ό,τι θέλουν να επιβάλουν οι εγχώριες και ξένες καθεστωτικές δυνάμεις), “τα υπόλοιπα είναι καλαμπούρια για τα καφενεία και τις υπαίθριες μεταμεσονύχτιες μαζώξεις” (Αντώνης Καρακούσης). Στο άρθρο με τίτλο “Χωρίς Διαδίκτυο” από την άλλη, αναφέρεται ότι είναι πολλοί αυτοί που “δε στηρίζουν τη χώρα”. Αυτοί περιλαμβάνουν “τους εξ αντιγραφής «αγανακτισμένους», τους δεξιούς, τους αριστερούς και τους περισσότερους βουλευτές του ΠαΣοΚ” (Ριχάρδος Σωμερίτης). Σε ένα τσουβάλι όλοι λοιπόν. Όπως όμως ο μεγάλος Καστοριάδης θα απαντούσε, η εφημερίδα μας δεν περιέχει, όπως πίστευε ο Hegel, τη “ρεαλιστική πρωινή μας προσευχή”, αλλά μάλλον την καθημερινή σουρεαλιστική μας φάρσα (Οι Διανοούμενοι και η Ιστορία). Αν και η φράση αυτή δείχνει με μια πρώτη ανάγνωση ότι είναι μια κριτική κατά των εφημερίδων και της “πλαστής” πραγματικότητας την οποία προωθούν, αυτό που πραγματικά εννοεί είναι κάτι άλλο. Ότι η πραγματικότητα (παρελθούσα ή παροντική, δεν έχει σημασία) είναι μόνο ένα από τα πιθανά σενάρια, το οποίο έτυχε να επικρατήσει. Η πραγματικότητα παραμέρισε άλλα σενάρια, τα οποία θα μπορούσαν να είναι είτε καλύτερα είτε χειρότερα. Όμως το ότι κάτι είναι “γεγονός”, “πραγματικό”, δε θα έπρεπε να παίζει κανένα ρόλο στον “καθαγιασμό” του. Το να υπερασπίζονται λοιπόν οι κύριοι και κυρίες των ΜΜΕ την παρούσα κατάσταση και τις αντίστοιχες προτεινόμενες λύσεις ως τις μόνες δυνατές και “ρεαλιστικές”, δεν είναι τίποτε άλλο από μια σουρεαλιστική φάρσα. Αρνούνται πεισματικά να εννοήσουν ότι η “πραγματικότητα” είναι πολύ πιο πολύπλοκη από ό,τι έχει κατορθώσει να επικρατήσει ως το “ένα και μοναδικό ορθόδοξο δόγμα”. Αν και καθημερινά πιπιλίζουν την καραμέλα “η δημοκρατία δεν έχει αδιέξοδο”, βλέπουν ωστόσο ένα “αδιέξοδο” στην άμεση δημοκρατία των πολιτών. Η λέξη ‘δημοκρατία’ έχει εκφυλιστεί τόσο πολύ, ώστε να είναι η “δημοκρατία” των επαϊόντων, των ισχυρών και της φιλελεύθερης ελίτ που “ξέρουν καλύτερα”.

Το να χλευάσεις κάτι καινούριο όμως είναι πολύ εύκολο. Αυτό το άρθρο δε θα αναλωθεί στο αν τα κατεστημένα ΜΜΕ είναι κατευθυνόμενα ή πληρωμένα ή ο,τιδήποτε άλλο. Αυτά τα ακούμε και τα υποψιαζόμαστε όλοι. Υπάρχει όμως και η πιθανότητα κάποιιοι να προτιμούν απλώς την εύκολη λύση. Με βάση το νόμο των πιθανοτήτων, σπανίως στην ιστορία της ανθρωπότητας κατάφερε κάποιο κίνημα να μαζικοποιηθεί και να διεκδικήσει, και τελικώς να επιτύχει (μέχρις ενός βαθμού) κάποια από τα αιτήματά του. Ναι, υπάρχουν πολλά φωτεινά παραδείγματα, αλλά αν αναλογιστούμε πόσα αποτυχημένα κινήματα υπήρξαν και ξεχάστηκαν ή αγνοήθηκαν από την ιστορία -εξαιτίας εν μέρει και της αποτυχίας τους να φέρουν κάτι καινούριο-, τότε μπορούμε να καταλάβουμε και γιατί αυτοί οι κύριοι και κυρίες θεωρούν πιο “ασφαλές στοίχημα” να αποδοκιμάσουν και να χλευάσουν το κίνημα.

Στατιστικά είναι πιο πιθανό να αποτύχει στους στόχους του και οι ίδιοι να επιβεβαιωθούν από τα “γεγονότα”.

Το δύσκολο εγχείρημα είναι να αναλύσεις και να προσπαθήσεις να καταλάβεις τα αίτια που ώθησαν αυτόν τον κόσμο στις πλατείες. Να διακρίνεις τα σπέρματα θετικών αλλαγών που ένα τέτοιο κίνημα θα μπορούσε να επιφέρει, και τελικά να κάνεις έναν απολογισμό του και μία “πρόβλεψη” ως προς τις πιθανότητες επιτυχίας ή αποτυχίας του να επηρεάσει τις εξελίξεις.

Γαλλία 18ος αιώνας – Ελλάδα 21ος αιώνας

Ως μία πρώτη απάντηση σ' αυτούς που αποκαλούν τους ανθρώπους της πλατείας “αιθεροβάμονες”, “απελπισμένα αισιόδοξους”, “αερολόγους”, “μπαχαλάκηδες” ή ο,τιδήποτε παρόμοιο, θα πρέπει να ξαναειπωθεί το χιλιοεπιτωμένο: ούτε μία φορά στην ιστορία της ανθρωπότητας, ένα κίνημα που προσπάθησε να ανατρέψει την καθεστηκυία τάξη πραγμάτων δεν έτυχε της άμεσης αποδοχής του ίδιου του κατεστημένου και των φερεφώνων του. Οι έλληνες που μάχονταν για την ανεξαρτησία τους ήταν “τρομοκράτες” κατά το Μέτερνιχ (1773-1859, Υπουργός Εξωτερικών της Αυστρίας), οι επαναστάσεις των Αράβων αντιμετωπίζονται ως απειθαρχία και βίαιη ανατροπή από τα καθεστώτα τους, η γαλλική Επανάσταση βρήκε τεράστια αντίσταση από τη μοναρχία και τους δεξιούς λακέδες της.

Ακούω ήδη τον αντίλογο: πώς είναι δυνατό να συγκρίνεις τη γαλλική Επανάσταση μ' αυτό που γίνεται σήμερα στην Ελλάδα; Πριν συνεχίσω, θα ήθελα μόνο να επισημάνω (ή να υπενθυμίσω) μερικά σημεία για την “προ Επανάστασης” κατάσταση στη Γαλλία. Το κράτος λίγο πριν την Επανάσταση (1789) ήταν σε κατάσταση χρεωκοπίας (λόγω των πολέμων στους οποίους είχε συμμετάσχει), οι τιμές των τροφίμων ανέβαιναν κατακόρυφα, και όλο και περισσότεροι άνθρωποι αναγκάζονταν να ζήσουν σε συνθήκες οικονομικής εξαθλίωσης και πείνας. Οι ομοιότητες με την κατάσταση στη χώρα μας ανατριχιαστικά ευδιάκριτες. Επιπλέον, ο κόσμος είχε ήδη αρχίσει να απεχθάνεται τα ιδιαίτερα προνόμια που απολάμβαναν οι ευγενείς, την επιρροή της εκκλησίας στα δημόσια πράγματα, και είχε αρχίσει πια να διεκδικεί την κοινωνική, πολιτική και οικονομική ισότητα (en.wikipedia.org). Πέρα από τις ομοιότητες της Γαλλικής πραγματικότητας του 18ου αιώνα με αυτή της Ελληνικής του 21ου, ο ίδιος ο Καστοριάδης θα δώσει για άλλη μία φορά την απάντηση: “Η ιστορία της ελευθερίας στην Ευρώπη δεν είναι μια ιστορία παρεσχημένων μεταρρυθμίσεων. Είναι μια ιστορία αγώνων, των οποίων μέρος αποτελούν οι επαναστάσεις” (Η Επανάσταση Μπροστά στους Θεολόγους). Ακόμη λοιπόν κι αν πολλοί θεωρούν τον όρο “επανάσταση” πολύ μεγάλο, για να συμπεριλάβουν τις σύγχρονες ελληνικές κινητοποιήσεις σ' αυτόν, δεν μπορούν να αρνηθούν τον όρο “αγώνας”. Άλλωστε ως “αγώνας” κατά των κατεστημένων αντιλήψεων και της άρχουσας τάξης ξεκινούν όλες οι επαναστάσεις. Το αν ένας αγώνας θα επιτύχει να γίνει “επανάσταση”, το κρίνει η ιστορία εκ του αποτελέσματος και της μαζικότητάς του. Λίγη σημασία έχουν όμως οι όροι. Το πιο σημαντικό είναι ότι κανείς δε θα τολμήσει να αμφισβητήσει το ότι τα σύγχρονα καθεστώτα της Δύσης δεν εμφανίστηκαν εκ του μηδενός. Δεν αποφάσισαν μια μέρα τα κυρίαρχα στρώματα να επιτρέψουν περισσότερες ελευθερίες στο λαό ή και περισσότερα δικαιώματα. Τα σύγχρονα δυτικά καθεστώτα φιλελεύθερης ολιγαρχίας είναι απλώς κατάλοιπα ή υποπροϊόντα πολύ πιο ριζοσπαστικών κοινωνικο-ιστορικών κινήματων (Η Ιδέα της Επανάστασης).

Όπως μας επισημαίνει ο Καστοριάδης, πίσω από την αμερικανική Επανάσταση του 1776 και τη γαλλική του 1789, βρίσκεται ο 17ος αγγλικός αιώνας (με τα εργατικά κινήματα και την ίδρυση των πρώτων εργατικών σωματείων), οι δυο επαναστάσεις του, ο εμφύλιος πόλεμος, το κομμένο κεφάλι του Καρόλου (Η Επανάσταση Μπροστά στους Θεολόγους). Σήμερα έχουμε πίσω μας και τη γαλλική Επανάσταση με όλες τις επιτυχίες της, αλλά και τις

αποτυχίες της. Τι κατάφερε να επιτύχει και γιατί απέτυχε στα πιο ριζοσπαστικά αιτήματά της; Έστω και ασυνείδητα, τα μαθήματα της γαλλικής Επανάστασης αποτελούν μέρος του σύγχρονου ανθρωπολογικού τύπου της Ευρώπης. Ο πολίτης της πλατείας δείχνει να αντιλαμβάνεται σήμερα ότι η αποτυχία της Επανάστασης δεν είναι μόνο η αποτυχία (ή το έγκλημα) των επαναστατών ή των ιακωβίνων. Είναι η αποτυχία ολόκληρου του λαού. Ο λόγος για τον οποίο η γαλλική επανάσταση απέτυχε στα πιο ριζοσπαστικά αιτήματά της, είναι ότι το μεγάλο μέρος του λαού αποτραβήχτηκε από το προσκήνιο των γεγονότων αφήνοντας τους ηγέτες, τις λέσχες και τους ακτιβιστές να διαχειριστούν τα δημόσια πράγματα (Η Επανάσταση Μπροστά στους Θεολόγους).

Μέχρι τώρα οι άνθρωποι στις πλατείες φαίνεται να γνωρίζουν αυτή την απλή αλήθεια. Ψάχνουν τρόπους για να φέρουν τον κάθε άνθρωπο πιο κοντά στην πολιτική, δημιουργούν τις προϋποθέσεις εκείνες για ένα σύστημα που θα ωθεί τους πολίτες να συμμετέχουν στα κοινά (και όχι να τους απομακρύνει, όπως το σημερινό πολιτικό σύστημα) και είναι πρόθυμοι να θυσιάσουν ανέσεις ή/και να προσφέρουν τον ελεύθερο χρόνο τους προς έναν κοινό στόχο, ο οποίος όμως έχει γίνει πια και προσωπικός. Τι πιο ελπιδοφόρο από αυτό; Να βλέπεις το κοινό καλό, την ισότητα και τη δικαιοσύνη ως κάτι που θα ωφελήσει όχι μόνο γενικόλογα “τους πολλούς”, αλλά κι εσένα τον ίδιο; Να παίρνεις προσωπικά την αναδιάρθρωση της κοινωνίας στην οποία ζεις; Να θέλεις επιτέλους να γίνεις “ενεργός πολίτης” στην πράξη; Δεν έχει καμία σημασία αν οι άνθρωποι της πλατείας έχουν διαβάσει ή έστω γνωρίζουν το όνομα του Καστοριάδη. Αυτό που έχει σημασία είναι ότι έχουν εμπεδώσει το ότι η αυτονομία των ανθρώπων -η ελευθερία- δεν μπορεί να ενοργανωθεί πραγματικά μόνο στα “δικαιώματα” και στις περιοδικές εκλογές, δεν είναι τίποτε δίχως την αυτοκυβέρνηση όλων των ενδιάμεσων συλλογικών σχηματισμών, “φυσικών” ή “τεχνητών” (Η Ιδέα της Επανάστασης).

Τέλος, ένα ακόμη κοινό χαρακτηριστικό των κινητοποιήσεων στην Ελλάδα με τη γαλλική Επανάσταση είναι και η κριτική που τους ασκείται (ή είχε ασκηθεί). Η γαλλική Επανάσταση, αλλά και το κίνημα της πλατείας, έχουν κατηγορηθεί ότι αμφισβητούν την όλη θέσμιση της κοινωνίας. Κατηγορούνται ότι θέλουν να γκρεμίσουν όλη την κοινωνική δομή και προσομοιάζονται με μηδενιστές. Δεν είναι όμως η κοινωνική δομή και πολιτική; Όπως πολύ εύστοχα παρατηρεί ο Καστοριάδης, είναι η δημοκρατία συμβατή με τη συνύπαρξη ενός εξαιρετικού πλούτου και μιας εξαιρετικής φτώχειας; Δεν είναι δηλαδή η οικονομική εξουσία και πολιτική; Στη Γαλλία πριν την Επανάσταση οι βασιλείς, ευγενείς και η εκκλησία κατέχουν όλα τα προνόμια και την ιδιοκτησία. Δεν ήταν λοιπόν δυνατό να γίνει ο επιζητούμενος κοινωνικός μετασχηματισμός από υλική άποψη, χωρίς να γκρεμιστούν από το βάθρο τους οι τάξεις αυτές. Στην Ελλάδα του 21ου αιώνα δε βλέπουμε να υπάρχουν τεράστιες διαφορές από τη Γαλλία του 18ου. Υπάρχουν και στη χώρα μας (και παγκοσμίως) οι τάξεις που λαμβάνουν ειδική προνομιακή μεταχείριση. Επιπλέον, η πολιτική και οικονομική εξουσία τείνουν να γίνουν ένα και το αυτό. Πώς λοιπόν να χτίσεις το καινούριο και το τόσο διαφορετικό, αν πρώτα δε γκρεμίσεις τα κοινωνικά κατεστημένα σχήματα; Όπως η γαλλική Επανάσταση, έτσι και η ελληνική κινητοποίηση/επανάσταση/αγανάκτηση, δε μπορούν να επιφέρουν μια δημοκρατική πολιτική οργάνωση σε ένα κοινωνικό καθεστώς το οποίο θα αφήσουν ανέπαφο (Η Ιδέα της Επανάστασης). Πρέπει λοιπόν πρώτα να γκρεμίσεις και μετά να χτίσεις. Αλλιώς, το μόνο που μπορεί να πετύχεις είναι μπαλώματα. Και ο πρωταρχικός στόχος δεν είναι, δεν πρέπει να γίνει, το ίδιο τρύπιο ρούχο με μπαλώματα.

Ελευθερία έκφρασης για τους “αλλιώς” σκεπτόμενους

Κλείνοντας, θα ήθελα να ασκήσω μία κριτική στους ανθρώπους της πλατείας του Συντάγματος. Όντας εκτός Ελλάδας, και μη μπορώντας εκ των πραγμάτων να συμμετάσχω στις συνελεύσεις, παρακολουθώ online σχεδόν καθημερινά τη λαϊκή συνέλευση της πλατείας Συντάγματος. Ένα και μοναδικό σημείο είναι αυτό που με στενοχώρησε. Υπήρξαν κάποιοι άνθρωποι που πήραν το λόγο και οι απόψεις τους δε συμβάδιζαν με αυτές της πλειοψηφίας. Απόψεις όπως “έξω οι μετανάστες” για παράδειγμα. Σε μία περίπτωση ο ομιλητής γιουχαΐστηκε έντονα και το πλήθος του κόσμου στην πλατεία συμφώνησε ότι θα έπρεπε να κατέβει από το βήμα. Κάποιοι του φωνάζανε “σε είχα καταλάβει εγώ”. Εδώ ελλοχεύει ένας πραγματικός κίνδυνος, που πρέπει να τον προλάβουμε και να τον αντιμετωπίσουμε εν τη γενέσει του. Η άμεση δημοκρατία που οραματιζόμαστε δε φοβάται, δεν πρέπει να φοβάται την αντίθετη άποψη, όποια κι αν είναι αυτή. Το να αφαιρέσεις το λόγο από κάποιον με τον οποίον διαφωνείς, είναι ξένο προς κάθε έννοια δημοκρατίας. Συν τοις άλλοις, δίνεις έδαφος στους επικριτές σου να σε κατηγορήσουν ότι ζητάς και πάλι μια κατ’ όνομα “δημοκρατία”, μια δικτατορία της πλειοψηφίας ουσιαστικά. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η εύκολη επιλογή είναι να χλευάσεις, να γελοιοποιήσεις και να φιμώσεις. Η δύσκολη, από την άλλη μεριά, είναι να ακούσεις και να απαντήσεις με επιχειρήματα. Μπορεί να πείσεις μόνον έναν από τους χίλιους διαφωνούντες. Δεν είναι όμως κι αυτό ένα κέρδος; Συν τοις άλλοις, δίνεις ένα μάθημα δημοκρατίας στους διαφωνούντες και αποστομώνεις τους επικριτές σου. Δεν ωφελεί κανέναν να κρυβόμαστε πίσω από το δάχτυλό μας και να νομίζουμε/ελπίζουμε ότι σύσσωμος ο λαός συμφωνεί με τα λεγόμενα και τις αποφάσεις της συνέλευσης. Πρέπει να αφήσουμε την αντίθετη άποψη να εκφραστεί και να αντιμετωπιστεί με λογικά επιχειρήματα. Μόνον έτσι θα γίνει και μαζικότερο το κίνημα. Το ζητούμενό μας είναι να κάνουμε πρώτα εμείς οι ίδιοι πράξη την Άμεση Δημοκρατία, για να πείσουμε και τους διαφωνούντες ότι κάτι καλό γεννιέται. Αλλιώς λίγο θα διαφέρουμε από αυτούς που φιμώνουν εμάς σήμερα. Κι όπως έχει ήδη πει η Rosa Luxemburg, η ελευθερία είναι κυρίως η ελευθερία για εκείνους που σκέφτονται αλλιώς. Και δε θά’ πρεπε επίσης να ξεχνάμε ότι πολλές φορές οι αληθινά ανατρεπτικές σκέψεις και προτάσεις προήλθαν από ανθρώπους που πολύ απλά σκέφτονταν αλλιώς. Το ζητούμενο των λαϊκών συνελεύσεων δεν πρέπει να καταντήσει να είναι η είσπραξη χειροκροτήματος, γιατί εκφράζουμε τις απόψεις της πλειοψηφίας της πλατείας. Πρέπει να απαντήσουμε σε δύσκολες ερωτήσεις, να ακούσουμε και να απαντήσουμε στη σκληρή κριτική που μας γίνεται, και να απαντήσουμε με επιχειρήματα στο γιατί διεκδικούμε ισότητα και δικαιοσύνη για όλους και όχι μόνο γι’ αυτούς που η ταυτότητά τους τυχαίνει να γράφει “ελληνική ιθαγένεια”. Ακούω συχνά στις συνελεύσεις: Να ενωθεί η “πάνω” μεριά της πλατείας με την “κάτω”. Ο μόνος λοιπόν τρόπος να γίνει αυτό είναι να δείξουμε έμπρακτα στους ανθρώπους που προτιμούν την “πάνω” πλευρά, ότι αυτά που διεκδικούμε τα διεκδικούμε για όλους, και αυτών συμπεριλαμβανομένων. Ότι αυτά που αποφασίζονται και γίνονται δεκτά και σεβαστά αποφασίζονται από την πλειοψηφία πάντα. Ότι δεν υπάρχει μια επιτροπή σοφών και επαϊόντων που αποφασίζει τι θα πάει προς ψήφιση ή όχι, αλλά ο καθένας μπορεί να θέσει μια πρόταση προς ψήφιση. Ότι ο καθένας, με σεβασμό προς τις διαδικασίες μπορεί να πει

την άποψή του. Και βέβαια, ότι ο καθένας σέβεται τις αποφάσεις της συνέλευσης, έστω κι αν είναι η δικιά του πρόταση που καταψηφίζεται.

Γι' ακόμη μία φορά θα επικαλεστώ τον Καστοριάδη, ο οποίος εκφράζει συνοπτικά, αλλά και με τον καλύτερο δυνατό τρόπο, αυτό που επιχειρήσα να αναπτύξω στην προηγούμενη παράγραφο: Μια πολιτική που δηλώνει πως είναι επαναστατική και δημοκρατική, αλλά που δεν μπορεί να επιβληθεί παρά μόνο με την Τρομοκρατία, έχει χάσει το παιχνίδι πριν αυτό αρχίσει, έχει πάψει να είναι αυτό που ισχυρίζεται πως είναι. Δεν μπορείς να εγκαθιδρύσεις ένα δημοκρατικό καθεστώς, του οποίου το μόνο θεμέλιο είναι η ελεύθερη δραστηριότητα του λαού και η συμμετοχή του στις δημόσιες υποθέσεις, κάνοντας τις υποθέσεις τόπο κυνηγιού μιας επιτροπής δημόσιας σωτηρίας, μιας λέσχης ιακωβίνων, ή ενός “επαναστατικού” κόμματος, και “παγώνοντας” αυτόν τον λαό με την Τρομοκρατία (Η Επανάσταση Μπροστά στους Θεολόγους). Έχοντας κάνει αυτή την κριτική, θέλω βέβαια να τονίσω ότι αυτά τα περιστατικά ήταν όντως μεμονωμένα (χωρίς την ειρωνική χρεία που έχει αποκτήσει αυτή η λέξη) και η εξαίρεση μέσα στις συνελύσεις. Όφειλα όμως να το αναφέρω, καθώς είναι ένα χαρακτηριστικό που είναι ύπουλα επικίνδυνο κι έχει συμβάλει αποφασιστικά στο να αποτύχουν οι προηγούμενοι αγώνες ή έστω στο να μην καταφέρουν να επιτύχουν καθολικά τους στόχους με τους οποίους ξεκίνησαν.

Πάθος για δημοκρατία, ελευθερία και ισότητα

Θα κλείσω ελπιδοφόρα, καθώς ο λαός της Ελλάδας σήμερα -οι “πάνω”, οι “κάτω”, οι “δεξιά”, οι “αριστερά”, καθώς και οι μέχρι σήμερα σήμερα πολιτικά αδιάφοροι (ανεξαρτήτως της “γεωγραφικής” προτίμησής τους στην πλατεία)- δείχνει να είναι πιο ώριμος από ποτέ στη σύγχρονη ιστορία του. Δείχνει να έχει συνειδητοποιήσει αυτό που ο Καστοριάδης πάσχιζε χρόνια να περάσει στον κόσμο: πως πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι δεν μπορεί να υπάρξει ανάπαυση της ανθρωπότητας μέσα σε μια “καλή” κοινωνία ορισμένη για πάντα, ούτε διαφάνεια της κοινωνίας έναντι του εαυτού της. Από τη στιγμή που θα συνειδητοποιήσουμε ότι το αντικείμενο της πολιτικής δεν είναι η ευτυχία αλλά ή ελευθερία, τότε μπορούμε να σκεφτούμε πραγματικά το ζήτημα μιας ελεύθερης κοινωνίας φτιαγμένης από ελεύθερα άτομα (Η Ιδέα της Επανάστασης). Βάσει αυτών λοιπόν, και για να απαντήσω στο ερώτημα που θέτει ο τίτλος του άρθρου, ο Καστοριάδης θα ήταν σήμερα πολύ αισιόδοξος για το σύγχρονο πολίτη της Ελλάδας, που από άνθρωπος-καταναλωτής μετατράπηκε με αστραπιαίους ρυθμούς σε ελεύθερο άνθρωπο. Έναν ελεύθερο άνθρωπο που διεκδικεί μια ελεύθερη κοινωνία, αναγνωρίζοντας ότι πρέπει να παλέψει αλλά και να συνεχίσει να δουλεύει γι' αυτήν, ανεξάρτητα από τα αποτελέσματα που οι παρούσες κινητοποιήσεις θα επιφέρουν ή όχι.

Οι άνθρωποι της πλατείας είναι παθιασμένοι, έχουν ένα πάθος, το πάθος για ελευθερία και ισότητα. Και η δημοκρατία είναι αδύνατη δίχως ένα δημοκρατικό πάθος, πάθος για την ελευθερία του καθενός και όλων, πάθος για τις κοινές υποθέσεις που γίνονται, ακριβώς, προσωπικές υποθέσεις του καθενός (Η Ιδέα της Επανάστασης). Έχουν καταλάβει ότι αν δεν είσαι διατεθειμένος να εναντιωθείς στο Κράτος, το Κράτος δεν έχει κανένα λόγο να σου χαρίσει ή να σου “παραχωρήσει” τίποτα.

Όπως έχει πει και ο -κατά τα άλλα καθόλου συμπαθής- Μέτερνιχ, οι άνθρωποι που δημιουργούν ιστορία, δεν έχουν χρόνο να τη γράψουν (www.cognosco.gr/Gnwmika). Οι άνθρωποι της Ελλάδας αυτή τη στιγμή δημιουργούν ιστορία, ανεξαρτήτως αποτελέσματος. Το εξέφρασε πολύ όμορφα κάποιος/α στη λαϊκή συνέλευση του Συντάγματος: Εδώ υπάρχει η άμεση δημοκρατία, κι αυτό είναι νίκη ανεξάρτητα από την έκβαση. Γιατί αυτό θα μεταλαμπαδεύσουμε στις επόμενες γενιές, ακόμα κι αν δεν πάει παραπέρα (www.real-democracy.gr). Ελπίζω το παράδειγμα των πλατειών της Ελλάδας να λάμψει τόσο δυνατά, ώστε να οδηγήσει τον καθένα μας σε μια πλατεία, να συμμετάσχουμε και να διεκδικήσουμε. Ελπίζω η πλειοψηφία του λαού να δει τις σπίθες ελπίδας που έχουν ανάψει μέσα στη ζοφερή πραγματικότητα (ή εφιάλτη?) που ζούμε. Ακόμα κι αν γίνει αυτό όμως, θα υπάρξει σίγουρα και μια μειοψηφία που δε θα θελήσει ή δε θα καταφέρει να διακρίνει τη σημασία αυτού που γεννιέται, και θα το πολεμήσει. Σ' αυτούς δεν υπάρχει πιο κατάλληλος άνθρωπος να απαντήσει από τον ίδιο τον Καστοριάδη: Τη θέληση της ελευθερίας, τη θέληση της αυτονομίας δε μπορούμε να την αποδείξουμε, ούτε να πείσουμε κάποιον ότι πρέπει να την έχει (Η Ιδέα της Επανάστασης).

Υ.Γ.: Το άρθρο γράφτηκε πριν τα επεισόδια της 15ης Ιουνίου. Όπως και να έχει, τα επεισόδια αυτά δε θα άλλαζαν τίποτα στην ουσία και το νόημα του κειμένου, καθώς δεν ασχολείται με τα πεπραγμένα και τις τακτικές του παρακράτους. Είναι προφανές ότι μιλάω μόνο για το λαό, τον "απλό πολίτη".

* Όλα τα αποσπάσματα κειμένων και ομιλιών του Κορνήλιου Καστοριάδη που χρησιμοποιήθηκαν στο παρόν άρθρο είναι συγκεντρωμένα σε ελληνική μετάφραση στο βιβλίο "Ο Θρυμματισμένος Κόσμος", εκδ. Ύψιλον/βιβλία, Κορνήλιος Καστοριάδης, 1992.